

Liikluspsühholoogiline järelkoolitusprogramm KOJU

Tutvustus

Uut esmast juhiluba taotlevate isikute liikluspsühholoogiline järelkoolitusprogramm KOJU on valminud 01.07.2011 jõustunud Liiklusseaduse § 100 lg 6 alusel vastu võetud Majandus- ja kommunikatsiooniministri määruse nr 60 „Mootorsõidukijuhi ettevalmistamise tingimused ja kord ning mootorsõidukijuhi ettevalmistamise õppekavad” § 41-47 väljendatud põhimõtete alusel.

Liikluspsühholoogilise järelkoolitusprogrammi KOJU nimetus tuleneb sõnaühendist “*korralik juht*”. Liikluspsühholoogiline järelkoolitusprogramm KOJU (edaspidi „programm KOJU“) on loodud Liiklusseaduses kajastatud järelkoolituse nõudeid silmas pidades, lähtudes Eesti liiklusnormide rikkumistest. Programmi KOJU põhieesmärgiks on muuta esmase juhiloaga liiklusreeglite rikkujate liikluskäitumine seaduskuulekaks ja selle kaudu parandada üldist liiklusohutust ning vähendada hukkunute ja vigastatute hulka. Programmi KOJU loomise aluseks on teadusliku psühholoogia kaasaegsed seisukohad ning positiivne rahvusvaheline kogemus.

Programmi KOJU rakendajateks on Eesti liikluspsühholoogid, kes selle programmi alusel töötavad järelkoolitusele suunatud isikute- või vabatahtlikult osaleda soovijatega. Programm KOJU on valminud tihedas koostöös Saksamaa Liikluspsühholoogide Liidu esindajatega ning hõlmab arvukaid psühholoogia teooriatest tuletatud meetodilisi lahendusi, mida on vastava seaduse alusel edukalt rakendatud Saksamaa liiklusreeglite rikkujatel enam kui 30 aasta jooksul.

Deliktiga (*delikt – seadusest üleastumine, õigusrikkumine*) mootorsõidukijuhtidele rakendatakse psühholoogilist nõustamist 2010. aasta seisuga järgmistes Euroopa riikides: Austria, Itaalia, Poola, Saksamaa, Tšehhoslovakkia ja Ungari. Sama aasta seisuga valmistati psühholoogiliste järelkoolituste käivitamist ette Hollandis, Inglismaal, Prantsusmaal ja Šveitsis. Ka Ameerika Ühendriikides rakendatakse psühholoogilist järelkoolitust mitmetes osariikides.

Programmi KOJU eesmärk ja sihtgrupid

Programmi KOJU eesmärgiks on juhtimisõiguseta jäänud esmase juhiloa omanike (ja teiste liiklusnõuete rikkujate) seaduskuuleka liikluskäitumise kujundamine järgmistest põhimõtetest lähtudes:

- Järelkoolitusel osaleja käitumise (eelkõige liikluskäitumise) mõjutamine ja hoiakute kujundamine seaduskuulekuse ja reeglite järgimisele läbi psühholoogilise nõustamise;

- Teadmiste edastamine ja sellealaste lünkade täitmine alkoholi mõju kohta organismile, psüühikale ja käitumisele (ning nende kaudu liiklusohutusele);
- Individuaalselt kohandatud käitumisviiside treenimine vältimaks üldisi väärkäitumisi liikluses ja muutmaks alkoholi tarbimise harjumusi.

Programmis KOJU osalejad on uut esmast juhiluba taotlevad isikud. Samas on võimalik programmi potentsiaalselt rakendada ka teistele isikutele, kes:

- on pika juhtimiskogemusega liiklusnormide rikkujad;
- soovivad vabatahtlikult järelkoolitusel osaleda;
- on suunatud liikluspsühholoogilisse järelkoolitusse (nõustamisse) seaduse või selle alusel antud õigusakti nõuete rikkumisega seotud süüteo eest kohtu või kohtuvälise menetleja poolt eesmärgiga kujundada deliktiga mootorsõidukijuhtide liikluskäitumist vähem riskeerivaks ning joojnuna liikluses osalemist vältivaks.

Programm KOJU ei ole metoodilisest ülesehitusest tulenevalt loodud otseselt kasutamiseks tööks narkosõitlastega ning vangi mõistetud isikute mõjutamiseks ja rehabiliteerimiseks. Programmi vastavate täienduste sisseviimisel ja sõltuvusravi paralleelsel rakendamisel on liikluspsühholoogiline nõustamine programmi KOJU põhimõtete alusel võimalik ka narkosõitlaste ja vangi mõistetud isikutega.

Programmi KOJU rakendamise põhimõtted

Liikluspsühholoogilise nõustamise parima kvaliteedi tagamiseks on mõistlik vajadusel rakendada meditsiinilis-psühholoogist uuringut, selgitamaks nõustamisele suunatud isikute kalduvust alkoholismile ja/või korduvale joores juhtimise riskile ning selle kaudu kaasliiklejate ohtu seadmise võimaluse tõenäosusele.

Üldnimetatud riskide selgitamiseks rakendatakse programmi KOJU raames psühholoogilist küsimustikku, mis selgitab, kas:

- järelkoolitusele registreerunud isik kaldub liigtarvitama alkoholi ja on korduvalt juhtinud sõidukit alkoholi tarvitavana (juhul, kui see on nii, oleks tulevikus mõistlik kaaluda enne järelkoolitusele lubamist alkoholi võõrutusravi rakendamist);
- järelkoolitusele registreerunud isikul esineb liikluses retsiidivset käitumist (juhul, kui see on nii, oleks tulevikus mõistlik kaaluda lisameetmete rakendamist kuni juhtimisõigusest ilmajätmiseni).

Programmi KOJU raames rakendatavale psühholoogilisele küsimustikule antud vastuste alusel on võimalik selekteerida ning klassifitseerida osalejad nõustamiseks rühmadesse selliselt, et nõustamine oleks probleemispetsiifiline ning vajadusel oleks võimalik nõustatavatele pakkuda nende probleemide kohaseid tugiteenuseid. Kirjeldatud meetmete rakendamisega tagatakse mitmekülgsem rehabiliteeriv tugiteenus potentsiaalselt laiemale deliktsete liiklejate ringile.

Programmi KOJU rakendajad

Programmi KOJU rakendajad on diplomeeritud psühholoogid, kes on saanud liikluspsühholoogilise eriettevalmistuse ja omandanud pädevuse kõnealuse programmi kasutamiseks. Programmiga KOJU töötavatele liikluspsühholoogidele kehtivad järgmised nõuded:

- omab vähemalt bakalaureusekraadi/rakenduskõrgharidust psühholoogias või nendele vastavat kvalifikatsiooni Eesti Vabariigi haridusseaduses § 28 lõike 2 tähenduses;
- omab vähemalt B-kategooria sõiduki juhtimisõigust;
- ei oma kehtivat karistust liiklusalase kuriteo või väärteo eest, millega seoses on karistatud juhtimisõiguse äravõtmisega;
- ei ole sõltuvuses psühhotropsetest ainetest (alkohol, narkootilised ained, ravimid jms) ja ei ole olnud määratud alkoholi ja/või narkootiliste ainete võõrutusravile;
- on läbinud liikluspsühholoogi kutsealase väljaõppe vähemalt 120 tunnises mahus;
- omab Maanteeameti tunnustust,
- läbib kutsevalifikatsiooni säilitamiseks ja tõstmiseks regulaarselt (iga-aastaselt) erialaseid täiendkoolitusi;
- osaleb regulaarselt erialases supervisioonis.

Programmi KOJU nõustajad on saanud erialase praktilise väljaõppe Saksamaa Liikluspsühholoogide Liidu esindajate juhendamisel.

Programmi KOJU rakendamise raamtingimused

Programmi KOJU rakendamisel lähtutakse järgnevatest raamtingimustest:

1. Grupi suurus

- Ettenähtud grupi suuruseks on 6-12 osalejat.

- Järelkoolitusele registreerunute hulk võib olla piirkonniti ja ajaliselt erinev. Registreerunute minimaalse arvu kogunemise puhul on oluline alustada järelkoolitusega ning mitte oodata põhjendamatult kaua uusi registreerujaid.
- Antud grupi suuruse juures saavad grupidünaamilised protsessid toimuda efektiivselt, tagatud on piisavalt suur juhtumite erinevus ja sellest tulenev erinevate lahendusmeetodite kasutamine.
- Üksiknõustamine saab toimuda vaid erandkorras ning kokkuleppel Maanteeametiga. Üksiknõustamisest saab osa võtta vaid esitatud taotluse alusel, milles soovija esitab kaalukad ja veenvad argumendid grupiprotsessis osalemise vastu.

2. Programmi ajaline mõõde

- Järelkoolitusele saadetud isikud osalevad programmi läbimiseks neljal seminaril, kusjuures iga kohtumise vahele jääb vähemalt üks nädal.
- Iga seminar kestab 2 x 90 minutit, mille vahel on 15-minutiline paus.

3. Järelkoolitusel osalemise tingimused

- Seminaride ajad ja toimumise koht lepatakse järelkoolitusele registreerimisel kokku elektrooniliselt;
- Kõikidel seminaridel osalemine on kohustuslik;
- Koolitusele tuleb saabuda punktuaalselt ning lahkuda mitte enne ametlikku lõpuaega;
- Joobe kahtluse korral on nõustajal õigus joobeseisundi kontrollimiseks kasutada alkotesti. Positiivse tulemuse korral fikseeritakse järelkoolituse tingimuste rikkumine. Joobnuna järelkoolitusel osaleja arvatakse grupist välja. Seejärel tuleb tal liituda uue grupiga ning läbida kogu protsess täies mahus algusest lõpuni.
- Programmi läbi viival nõustajal ja programmis osalejatel lasub konfidentsiaalsuskohustus. See tähendab, et seminaril viibijad ei tohi avaldada järelkoolitavate isikuga seotud konfidentsiaalseid andmeid, tegusid jms, mis võiks kahjustada seminaril osalejate huve.
- Järelkoolitavatel lasub seminaride vahele jääval nädalasel perioodil koduste ülesannete tegemise kohustus.

4. Järelkoolitusele registreerimine

Järelkoolitusele registreerijad täidavad elektroonilise vormi, valides endale sobiva kursuste toimumiskoha ja ajad. Elektrooniline registreerimisleht sisaldab järgmisi andmeid:

- järelkoolituse läbiviija nimi;

- järelkoolitusel osaleja ees- ja perekonnanimi, isikukood;
- järelkoolituse alguse ja lõpu aeg;
- järelkoolituse toimumise kuupäev ja kellaeg;
- järelkoolituse toimumise asukoht;
- järelkoolitusel osaleja kinnitus seminaridel osalemise kohta.

Esitatud andmete põhjal sõlmib järelkoolitaja järelkoolitavaga lepingu. Kui järelkoolitusele registreerub 6 või enam isikut alustatakse seminariga väljakuulutatud kuupäeval. Juhul kui järelkoolitusele registreerub alla 5 soovija, informeeritakse järelkoolitavaid sellest ning lepitakse kokku uus seminaride algusaeg.

Peale järelkoolituse lõppu edastatakse Maanteeameti kohalikule liiklusregistri büroole järelkoolituse lõpetamise protokoll, mis sisaldab Liiklusseaduse § 100 lg 6 alusel vastu võetud Majandus- ja kommunikatsiooniministri määruse nr 60 „Mootorsõidukijuhi ettevalmistamise tingimused ja kord ning mootorsõidukijuhi ettevalmistamise õppekavad” § 49 kirjeldatud nõudeid.

Programmi KOJU metoodilised alused

Meetodite mitmekülgsus koos moodulipõhise lähenemisega võimaldab kasutada spetsiifilisi rakendusi alates individuaalsete juhtumite analüüsist kuni rikkumiste üldiste seaduspärasusteni. Nii on võimalik nõustajal jõuda iga osaleja probleemi spetsiifikani. Nõustamisprotsessi käigus avatakse osalejate erinevad kogemused ja hoiakud läbi isikupõhise reaalse liikluskäitumise. Töötatakse erinevustega enda ja teiste tajumisel eesmärgiga tugevdada liiklusohutut käitumist, andes võimaluse osalejatel mõista õige liikluskäitumise sisu.

Järelkoolitusel osalejates püütakse igakülgset toetada ning kutsuda neis enda ressursipõhiselt esile võimalikult pikaajalisi muutusi liiklusohutusega seotud hoiakutes. Seejuures keskendutakse eriti alkoholiga seotud negatiivse olemusega harjumuste ohtlikkuse esiletõstmisele, stabiliseerimisele ja vähendamisele, tagamaks senisest teadlikum, vastutusvõimelisem ja ohutum osalemine tänavaliikluses.

Selle saavutamiseks:

- Edastatakse spetsiifilisi teadmisi alkoholi mõjust psüühikale ja käitumisele;
- Töötatakse uute isiklike perspektiivide loomisega, mis lähtuvad senistest käitumisvigadest ja nende tagajärgedest;
- Tõestatakse ja kinnistatakse uute käitumismudelite otstarbekust ja suuremat liiklusohutust senistega võrreldes.

Järelkoolitusel võivad osaleda erineva vanuse, kogemuse ja liiklusalase väärkäitumisega isikud, mis reeglina annab grupitööks mitmeid eeliseid. Näiteks saavad osalejad kogeda erinevaid, võimalik et isegi vastandlikke suhtumisi kiiruseületamise või alkoholi mõju all liikluses osalemisse ja sellest tulenevatesse probleemidesse. Teisest küljest kasvab nõustaja suutlikkus erinevaid kogemusi, olukordade tajumisi ja hoiakute tagamaid avada ja analüüsida ning püüda neid suunata selliselt, et infovahetusest grupis tekiks hiljem võimalikult suur kasu liikluskeskkonnale. Selles osas abistab nõustajaid juhendmaterjalina programmi KOJU käsiraamat, mis loob nõustajatele võimaluse valida pakutavate moodulite seast antud grupile sobivaimad. Meetodite mitmekesisus võimaldab spetsiifilise lähenemise alates järelkoolituses osaleja individuaalsest taustast ja liiklusnormide rikkumistest kuni üldiste seaduspärasusteni välja.

Programmi KOJU sisuline ülesehitus ja selle rakendamise juhendid on koondatud käsiraamatusse, mis kirjeldab detailselt järelkoolituse läbiviijale kehtivaid nõudeid, järelkoolituse läbiviimise korda, tingimusi dokumentatsioonile, järelkoolituse meetodilisi aluseid ja nõustamisprotsessi erinevaid mooduleid.

Liikluspsühholoogilist järelkoolitust läbiviival nõustajal on sõltuvalt lahendatavast ülesandest võimalik kasutada kuni 20 erinevat meetodit. Näiteks esimesel kohtumisel kasutatakse grupivestlust ja intervjuud eesmärgiga selgitada välja järelkoolitusele sattumise põhjused ja tingimused. Saadav informatsioon annab nõustajale ülevaate grupis osalejate liikluskäitumisest, nende rikkumiste iseloomust ja raskusastmest. Osalejate poolt avaldatud info põhjal valib nõustaja meetodid ja näited, mida grupiga töötamisel kasutada ning millele eriliselt keskenduda. Esimese seminari käigus saadud info aitab edaspidi planeerida ka erinevate meetoditega töötamiseks kuluvat aega.

Programmi KOJU meetodilise ülesehituse teiseks lahutamatuks osaks on järelkoolituses osalejate jaoks väljatöötatud töövihik, mille abil:

- Käsitletakse valdavat enamust liiklusohutuse probleemidest läbi liikluspsühholoogilise lähenemise;
- Harjutakse alkoholi tarbimise harjumuste jälgimist ning muutmist;
- Saab nõustaja olenevalt grupi rikkumiste spetsiifikast ja kasutatavate meetodite mitmekesisusest valida antud grupile sobivaimad käsitlused;
- Saavad osalejad ka tulevikus peale järelkoolituse läbimist meenutada koolituse huvipakkuvaid ja vaidlust tekitavaid nüansse ning korrata ohutu käitumise aluseid.

Teooria rakendamisest programmis KOJU

Programmi KOJU väljatöötamise aluseks olevad sotsiaalpsühholoogia teooriad aitavad tutvustada liikluspsühholoogilise järelkoolituse meetmete aluseid düsfunktsionaalsete hoiakute ja

käitumisviiside selgitamiseks ning nendega toimetulemiseks, pakkudes arvukalt teoreetilisi mudeleid ja empiirilisi tõendeid töötamiseks liiklusrikkujatest klientidega grupis.

Sotsiaalse taju, hoiakute ja grupiprotsesside alusel pääsetakse grupis töötades paremini ligi individuaalsetele kognitsioonidele kui mitmest isikust koosnevate süsteemide interaktsioonile, võimaldades muuta individuaalse käitumise struktuuri ja protsessi funktsioneerimist sotsiaalses kontekstis. Stereotüüpide uurimise käigus saadud tulemusi saab kohaldada selleks, et näidata, kuidas väärtajumine ja väärad otsused säilivad (valede) kinnistunud aluseelduste kaudu.

Programmis rakendatava käitumismudeli heuristiliseks lähtepunktiks on eeldus, et psühhotroopsete ainete kontrollimatu tarbimine, samuti nagu liiklusõigusrikkumised ja normirikkumised on õpitud väärkäitumine. Kordamise tulemusel on selline väärkäitumine üha enam kinnistunud ja muutunud düsfunktsionaalseks ning ohtlikuks harjumuseks. Olukord on sarnane nii alkoholi ja/või uimastite kuritarvitamise kui ka liiklusalaste õigusrikkumiste puhul. Normi rikkuv isik õpib vältima ebameeldivaid emotsionaalseid seisundeid, nt konfliktiolukordi ning kaotab selliselt järjest enam võimet hakkama saada igapäevaelus esitatavate nõudmistega.

Programmi KOJU järelkoolituse seminarides osalejatele on püstitatud järgmised eesmärgid:

- Pikaajalises perspektiivis loobuda enesekontrolli vähesusest tulenevatest negatiivsete tagajärgedega käitumistest, näiteks joobes juhtimine ja teised liiklusõigusrikkumised, mis tingivad juhtimisõiguse äravõtmise ja/või eluohtlike tagajärgedega õnnetuste toimumise;
- Lühemas perspektiivis loobuda positiivsena tunduvatest väärkäitumise tagajärgedest, näiteks alkoholist tingitud lödvestumine ja pingetest vabanemine, kogetud sõidurõõm või närvikõdi, üleolekutunne kaasliiklejatesse jms, mis võivad tingida seadustest kõrvalekaldumisi;
- Teadvustada erinevate nähtuste vahelisi seoseid ja motiveerida oma käitumise muutmist;
- Üles leida ja läbi töötada osalejatel esinevad tajumoonutused, reaalsusega mittekooskõlas olevad ootused ja väärtõlgendused. Kognitiivse käsitluse seisukohast on alkoholi ja uimastite kuritarvitamine ning liiklusalane väärkäitumine moondunud taju ja ebaloogilise mõtlemise tagajärg. Selles mõttes kujutab kognitiivne käsitlus endast juhendit eneseuuringuteks ja oma veendumuste, oletuste, tajumisviiside kontrollimiseks ja modifitseerimiseks.